

УДК 327 : 94 (55) «20...»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.2.347>

Юлія Покотило*

ІРАН І ЯДЕРНА УГОДА: ГЕОПОЛІТИЧНІ СЦЕНАРІЇ МАЙБУТНЬОГО

Анотація: У статті здійснено комплексний аналіз трансформації ядерної політики Ірану у контексті сучасної геополітичної ситуації. Розглянуто етапи розвитку іранської ядерної програми, вплив міжнародних угод, санкційного тиску та ключових зовнішньополітичних акторів на формування регіонального порядку. Особливу увагу приділено стратегічному партнерству Ірану з Китаєм і Росією, а також впливу війни в Україні на зміну вектора іранської зовнішньої політики.

У статті запропоновано три можливі сценарії майбутнього розвитку ситуації: збереження статусу порогової держави, активна ядерна мілітаризація або повернення до дипломатичних переговорів. Автори акцентують на важливості формування нової стратегії, яка враховує безпекові виклики, інтереси Ірану та потреби глобальної стабільності.

Ключові слова: Іран, ядерна програма, СВІД, геополітика, нерозповсюдження, Близький Схід, санкції

Постановка проблеми. Іранська ядерна програма залишається одним з ключових факторів, що визначають безпекову ситуацію на Близькому Сході і впливають на глобальний режим нерозповсюдження ядерної зброї. Продовження або можливий провал Спільного всеосяжного плану дій (Joint Comprehensive Plan of Action) може мати далекосяжні наслідки для регіональної стабільності та міжнародних відносин у цілому. Питання про майбутнє ядерної угоди стали більш актуальними на тлі ескалації розбіжностей між Іраном і Заходом, активізації співпраці Тегерана з такими країнами, як Росія і Китай, а також погіршення внутрішньополітичної ситуації в Ірані. Питання впливу існуючих санкцій і потенційних альтернативних підходів до вирішення проблеми також залишається критично важливим.

Огляд літератури. Серед новітніх дослідників, які активно долучилися до вивчення контексту іранської ядерної програми у глобальному та регіональному аспектах треба відзначити Я. Заваду¹, В. Ребенка², О. Павлюка³, О. Чебана⁴, В. Бондаренко⁵, В. Андрейка⁶,

* Покотило Юлія Олександрівна – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3049-8800>; e-mail: yulia.pokotylo02@gmail.com

¹ Завада Я. Формування ядерної програми Ірану з 1950-х років до президентства М. Ахмадінежада. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 155–160. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/17_2018/17_2018.pdf#page=155

² Ребенок В.Р. Зовнішньополітичне сприяння розвитку ядерної програми Ірану в 1960-х роках. Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали V Міжнародної наукової конференції (Суми, 11–12 листопада 2021 р.). У 2 ч. Ч. 2. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 94–95. URL: https://history.sspu.edu.ua/images/2021/11/26/Istoriko-kraeznavcha_konferenciya_ch2_2021.pdf#page=94

М. Скрипника⁷, Е. Карагіанніс⁸. Незважаючи на значну увагу науковців та аналітиків до проблематики іранської ядерної програми, її роль у формуванні сучасного геополітичного порядку залишається недостатньо вивченою. Численні дослідження зосереджуються на аналізі минулих етапів переговорів, санкційної політики та значно менше уваги приділяється прогнозуванню майбутніх сценаріїв розвитку ситуації та їхньому впливу на глобальну безпеку.

Метою даної роботи є аналіз сучасного стану ядерної програми Ірану та визначення можливих геополітичних сценаріїв її розвитку в світлі глобальних і регіональних викликів. Для досягнення цієї мети основними завданнями роботи є: аналіз еволюції ядерної політики Ірану, аналіз основних міжнародних угод та їх впливу на безпекову ситуацію, оцінка позицій основних геополітичних гравців, а також надання прогнозу щодо подальшого розвитку подій та їх впливу на міжнародну безпеку.

Виклад основного матеріалу. Початком зародження ядерної програми Ірану можна прослідковувати з кінця 1950-х – початку 1960-х рр., хоча інтерес західних держав до інвестицій в енергетику цієї країни виник ще на початку 20 ст., коли у тогочасній Персії було відкрито та розвідано нафтові родовища. Стратегія майбутньої ядерної програми Ірану з самого початку була орієнтована на оволодіння технологіями ядерного виробництва, які вже мали на той час США, Франція, Великобританія, СРСР.

Зокрема, 5 березня 1957 р. була підписано угода із США про співробітництво у мирному використанні атому в межах програми «Атом для миру». Ця програма, яка була представлена США вперше ще в грудні 1953 р. на ГА ООН, передбачала допомогу США в розвитку мирної атомної енергетики у вигляді поставок ядерних установок та обладнання, підготовку фахівців тощо, в обмін на право моніторингу й інспектування ядерних об'єктів з метою перевірки їх використання винятково у мирних цілях.

29 липня 1957 р. було створено МАГАТЕ як відносно автономну міжурядову організацію у системі ООН, а вже у 1958 р. Іран став його членом. У 1963 р. Іран приєднується до Договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою, підписаного СРСР, Сполученим Королівством і США у Москві 5 серпня 1963 р.⁹

Для цього періоду характерний значний прогрес Ірану в розвитку ядерної сфери.

³ Павлюк О.І. Зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів Америки щодо Ісламської Республіки Іран: від співробітництва до політики «стримування»: дис... канд. політ. наук: 23.00.04. Чернівці, 2015. 150 с.

⁴ Чебан О. Ядерна угода з Іраном: геополітичні та стратегічні наслідки для України. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел*. 17 грудня 2015. URL: <https://bintel.com.ua/uk/article/18-Iran-nuclear-deal-Ukraine/>

⁵ Бондаренко В.Д. Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-Росія у контексті контрбалансу сили США у регіоні Близького Сходу. *Науковий журнал «Політикус»*. 2023. Вип. 4. С. 113-120. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.18>

⁶ Андрейко В., Плехова Т. Іранська ядерна програма в системі геополітичних інтересів. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2024. Вип. 2 (33). С. 147-157. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2\(33\).147-157](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2(33).147-157)

⁷ Скрипник М.В. Ядерна політика США у XXI столітті: дис... доктора філософії. 052 – політологія. Одеса, 2024. 241 с. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/razovi_spec_vcheni_rady/df460522024/D_Skrypyuk.pdf

⁸ Карагіанніс Е. Перетворення Ірану на регіональну силу: зростання шіїтського впливу і його межі. *NATO Review*. 2016. February 24. <https://cutt.ly/VrkCPPje>

⁹ Завада Я. Формування ядерної програми Ірану з 1950-х років... С. 155-156.

Важливим кроком стало створення ядерно-дослідницького центру при Тегеранському університеті, де у 1967 р., за сприяння Сполучених Штатів, було введено в експлуатацію дослідний реактор. Його потужність становила 5 МВт, а як паливо використовувалося понад 5,5 кг високозбагаченого урану. Окрім того, США надали спеціальні «гарячі камери» для роботи з високоактивними радіоактивними матеріалами, що дозволяло щорічно отримувати до 600 г плутонію¹⁰.

Іран зосереджував свою зовнішню політику у трьох напрямках. Крім багаторічної співпраці із США в якості форпосту забезпечення та підтримки безпеки, також почав розвиватися радянський вектор зовнішньої політики, оскільки шах Реза Пехлеві був переконаний, що політичні й економічні вигоди переважатимуть ризики для національної безпеки Ірану. Про це свідчить курс «незалежного націоналізму», проголошений у 1950–1960-х рр. У свою чергу, він передбачав при збереженні військово-політичного союзу із Заходом, проведення політики економічного співробітництва із соціалістичними країнами. 15 вересня 1962 р. іранський уряд запевнив уряд СРСР у тому, що не дозволить розміщення на своїй території іноземних ракетних баз усіх видів, у тому числі і ядерних¹¹.

У 1970-х роках Іран, за правління шаха, розпочав масштабну ядерну програму за підтримки США та Європи. У 1974 р. було поставлено амбітну мету – виробництво 23 000 МВт електроенергії з атомних станцій протягом 20 років. Іран уклав угоди з німецькою компанією Kraftwerk Union на будівництво реакторів у Бушері, а також інвестував у французький завод зі збагачення урану Eurodif. Однак Ісламська революція 1979 р. та ірано-іракська війна призупинили ці проекти, а ядерні об'єкти країни зазнали бомбардувань.

Протягом цього періоду розвитку ядерної енергетики Іран дотримувався міжнародних ядерних стандартів, які існували на той час. У лютому 1979 р., коли шах і його сім'я вже перебували у вигнанні, іранський парламент ратифікував Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), погодившись з його цілями запобігти розповсюдженню ядерної зброї, сприяти мирному використанню ядерної енергії і, зрештою, повному роззброєнню.

Наприкінці 1980-х років Іран відновив ядерну програму, залучаючи допомогу Росії, Китаю та Пакистану. У 1990-х роках Іран таємно отримав технології збагачення урану через чорний ринок А.К. Хана. Уряд також схвалив програму «Амад», що передбачала створення ядерної зброї до 2004 р. У 2002 р. опозиційні групи розкрили існування об'єктів у Натанзі та Араку, що викликало міжнародні підозри й увагу МАГАТЕ.

Хоча у 2003 р. Іран офіційно припинив програму «Амад», країна продовжила приховані дослідження, спрямовані на збереження технологічного потенціалу. Діяльність було розділено на відкритий (цивільний) і закритий (військовий) сегменти. До 2011 р. дослідження тривали під егідою Організації оборонних інновацій і досліджень (SPND), а деякі об'єкти, такі як підземний завод у Фордо, залишалися засекреченими¹².

З початку 21 ст. спостерігається посилення експансіоністських тенденцій у зовнішній

¹⁰ Ребенок В.Р. Зовнішньополітичне сприяння розвитку ядерної програми Ірану... С. 95.

¹¹ Павлюк О.І. Зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів Америки...

¹² A History of Iran's Nuclear Program. *Iran Watch*. URL: <https://www.iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program>

політиці Ірану, спрямованих на розширення його впливу як у регіональному, так і в глобальному вимірі. Така активізація зумовлена сукупністю чинників, серед яких ключову роль відіграють релігійно-ісламістська ідеологія, внутрішній потенціал держави, а також трансформації, що відбуваються у світовій і регіональній політичній системі.

Географічні масштаби Ірану (у 75 разів більший за Ізраїль, у 4 рази – за Німеччину, та у 2,7 рази – за Україну), його стратегічне розташування, значні природні ресурси, розвинений військово-промисловий комплекс, а також наявність ядерних технологій, сприяють активній участі країни у вирішенні низки глобальних викликів. Серед них – розвиток ісламських політичних рухів, проблеми енергетичної безпеки та нерозповсюдження ядерної зброї. Іран також володіє важливим транзитним потенціалом, з'єднуючи регіони Закавказзя, Центральної Азії, Близького і Південного Сходу, маючи доступ до ключових морських шляхів – Каспійського моря, Індійського океану (Аравійського моря), Оманської та Перської заток. Його енергетичні ресурси є одними з найбільших у світі: країна володіє 11% світових запасів нафти та 16% запасів природного газу, посідаючи друге місце за останнім показником¹³.

Період правління президента Махмуда Ахмадінежада (2005–2013) виявився чи не найскладнішим етапом в історії відносин між Іраном і Заходом. Основною причиною конфлікту між сторонами став неконтрольований міжнародним співтовариством розвиток іранської ядерної програми. Проблеми міжнародної спільноти щодо іранської ядерної програми були такими:

1. Іран на своїй території збагачував природний уран, щоразу збільшуючи відсоток збагачення, а це був прямий шлях до накопичення ядерного матеріалу, який використовується для виготовлення ядерної бомби.

2. Іран не відмовився від будівництва важководного реактора в Араку, за допомогою якого він міг би виробляти багато іншого ядерного матеріалу – гарматного плутонію, який також використовується для виробництва ядерних бомб.

3. Іран розробляв і створював балістичні ракети, здатні доставляти ядерні боеголовки, в тому числі в Європу.

4. Іран розробляв деякі елементи ядерної бомби.

5. Іран відмовився надати інспекторам МАГАТЕ доступ до своїх ядерних об'єктів.

Оскільки міжнародне співтовариство тривалий час за допомогою політико-дипломатичних засобів не могло переконати Іран не розвивати зазначені вище елементи ядерної програми, які відкривали шлях до створення ядерної зброї, проти нього були введені жорсткі економічні санкції¹⁴.

Введені світовою спільнотою економічні обмеження сильно позначилися на позиції Ірану. Незважаючи на те, що Тегеран упродовж десятиліть намагався обійти ізоляцію західними країнами методом покращення відносин з Росією та Китаєм, санкційний тиск змусив країну піти на поступки. Тому керівництво Ірану вирішило повернутися до переговорів у форматі «5+1», а в листопаді 2013 р. сторони уклали прелімінарну угоду, також відому як Спільний всеосяжний план дій (СВПД), умови якої передбачали

¹³ Moniquet C., Dombret D. Is Iranian Shiite expansionism a threat to the Arab countries? *European Strategic Intelligence and Security Center (ESISC)*. 2009, 13 July. URL: <https://cutt.ly/WrkCG1fH>

¹⁴ Чебан О. Ядерна угода з Іраном...

призупинення ядерної програми Ісламської Республіки в обмін на часткове зняття санкцій. У липні 2015 р. дипломатичний процес отримав продовження, і було укладено більш комплексну угоду. За її умовами Іран погодився демонтувати більшу частину своєї ядерної програми та відкрити свої об'єкти для ширших міжнародних інспекцій в обмін на скасування більш значної частини санкцій.

COLUMBIA K=1 PROJECT Center for Nuclear Studies		Before JCPOA	After JCPOA	What It Means
IAEA Inspections 		None	Most in Iranian History	The International Atomic Energy Agency (IAEA) is given access never before granted. Iran also agrees to clarify possible military dimensions (PMD) of its nuclear program.
Medium-Enriched Uranium Stockpile 		195 kg	None	Medium-enriched uranium is uranium that is enriched higher than 5% but lower than 20%.
Low-Enriched Uranium Stockpile 		7,153 kg	299.37 kg	Low-enriched uranium can be used for nuclear power plants. This type of uranium is the only type allowed in the JCPOA. Until 2030, Iran cannot possess more than 300 kg of 3.67 % enriched uranium.
Advanced Centrifuges 		1,008	0	Advanced centrifuges are those that enrich uranium faster than standard centrifuges. Iran's advanced centrifuges, the IR-2 and IR-4, are based off of Pakistan's P-2 centrifuge.
Centrifuges 		18,472	6,104	Over a 10-year period starting in 2015, Iran can use its IR-4, IR-5, IR-6, and IR-8 centrifuges for research and development.
Plutonium Production 		Unconstrained	None	The Arak Nuclear Complex, responsible for the production of weapons-grade plutonium, can no longer produce and reprocess this type of plutonium. The reactor core was filled with concrete, making it unusable.
Breakout Time to Nuclear Weapon 		1 Year	1-2 Months	If every party follows through on the JCPOA and no agreement replaces it after it concludes in 2030, Iran would need one year to produce enough weapons-grade uranium for a nuclear weapon.

*Since President Trump removed the US from the JCPOA, Iran has begun enriching uranium and building new centrifuges.

Рис. 1. Короткий виклад положень СВПД. Дані Асоціації з контролю над озброєннями, Центру з контролю над ракетно-ядерною зброєю та нерозповсюдженням і Ініціативи з ядерної загрози (NT). (Ілюстрація Кетрін Малус¹⁵)

До прийняття СВПД економіка Ірану перебувала у стані рецесії, знецінення валюти та інфляції в основному через обмеження в енергетичному секторі. Після скасування частини санкцій інфляція сповільнилася, обмінні курси стабілізувалися, а експорт нафти, сільськогосподарських товарів і предметів розкоші – різко зріс, оскільки Іран повернув собі торгових партнерів.

¹⁵ Malus K. From "Atoms for Peace" to "JCPOA": History of Iranian Nuclear Development. *Center For Nuclear Studies*. 2018. September 9. URL: <https://k1project.columbia.edu/content/atoms-peace-jcpoa-history-iranian-nuclear-development>

У 2018 р. екс-президент Сполучених Штатів Дональд Трамп у руслі своєї ізоляціоністської політики та з метою сильнішого тиску на Іран ініціював вихід Вашингтона з цієї угоди, унаслідок чого через деякий час Тегеран також відмовився від виконання її умов. Після виходу Вашингтону із Всеосяжного плану дій, Тегеран вирішив кардинально змінити свою зовнішню політику та звернутися до «Сходу», тим самим зміцнюючи свою співпрацю з Москвою та Пекіном, а також із азіатськими країнами. Як наслідок, у регіоні сформувався стратегічний трикутник Китай – Іран – Росія, який загалом складається із симетричних дружніх відносин між трьома державами, зберігаючи баланс і надаючи стимули всім трьом для продовження співпраці за мінімальними витратами. Проте геополітична архітектура такого типу іноді є доволі слабкою і має свій вплив на незабезпеченість, яка характеризує дипломатичні стосунки та підозри, які є доволі властивими для анархічного характеру таких відносин і сучасної міжнародної системи.

Наступним геополітичним ходом, який прийняв Іран, було отримання статусу повноправного члена у ШОС. Це символізувало більш ґрунтовне зближення усіх трьох країн на противагу США. У 2021 р., з моменту повноправного прийняття Ірану до ШОС, президент Е. Раїсі зауважив, що прийняття Ірану символізує «початок нової ери, в якій гегемонія та односторонність зазнають краху, а перерозподіл влади передається незалежним країнам»¹⁶.

Починаючи з початку 21 ст., спостерігається активне розширення партнерських відносин між Іраном і Китаєм, однак найбільш інтенсивний розвиток цієї взаємодії припадає на період 2008–2016 рр., коли Ісламська Республіка перебувала під суворими міжнародними санкціями. Саме тоді Китай скористався ситуацією, посівши перше місце серед зовнішньоторговельних партнерів Ірану. У 2021 р. сторони уклали так звану «стратегічну ірансько-китайську угоду», яка передбачає довгострокове (на 25 років) співробітництво. Хоча повний текст документа не був офіційно оприлюднений, за даними медіа та офіційних представників, передбачається, що Пекін інвестуватиме близько 400 млрд. доларів США в іранську інфраструктуру, промисловість, нафтопереробну галузь і соціальні проекти. В обмін Іран зобов'язувався здійснювати поставки нафти зі значним дисконтом, що за окремими оцінками може сягати 30%¹⁷.

Угода також передбачала зміцнення військової, розвідувальної й антитерористичної співпраці. Такий формат партнерства значною мірою змінює геополітичну конфігурацію як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Він посилює позиції Ірану у перемовинах щодо ядерної програми, компенсуючи вплив економічного тиску з боку Заходу і фактично знімаючи міжнародну ізоляцію за рахунок стабільних експортних можливостей, попри надання суттєвих знижок. Китай дедалі більше виступає як стратегічна й економічна опора Ірану в його конфлікті із Заходом. Водночас така співпраця має і зворотну сторону: вона втягнула Ісламську Республіку у сферу впливу Пекіна, забезпечивши китайським товарам доступ до іранського ринку, що в окремих внутрішніх дискурсах сприймається як втручання у національний суверенітет або навіть як «продаж держави».

Зближення між ІРІ, КНР і РФ тільки посилювалося після повномасштабного

¹⁶ Бондаренко В.Д. Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-Росія... С. 117.

¹⁷ Ardemagni E. Houthis and Iran: A War Time Alliance. ISPI – Italian Institute for International Political Studies. 2023, March 22. URL: <https://www.ispionline.it/en/publication/houthis-and-iran-a-war-time-alliance-121951>

вторгненням Росії в Україну, набула очевидних контурів вісь Іран–Китай–Росія. Ці держави зміцнюють військове й економічне співробітництво, здійснюють розрахунки у національних валютах, з 2019 р. регулярно проводять спільні військово-морські навчання. Китай і Росія допомагають Ірану з виробництвом балістичних ракет і дронів, якими Росія атакує українські міста.

Із прагненням до реалізації власних експансіоністських прагнень, Іран фактично пожертвував перспективами конструктивного діалогу з Україною. Починаючи з вересня 2022 р., збройні сили Російської Федерації розпочали інтенсивне використання іранських безпілотників типу «Шахед» для здійснення атак на об'єкти української цивільної інфраструктури. Незважаючи на публічне заперечення з боку Тегерану щодо передачі бойових дронів Москві, вже 13 вересня 2022 р. Збройними силами України було збито безпілотник, що належав до іранського виробництва, чим було документально підтверджено факт його постачання.

5 листопада 2022 р. Міністерство закордонних справ Ірану офіційно визнало передачу дронів Російській Федерації. У чому ж полягає мотивація іранської сторони щодо підтримки у контексті російсько-українського протистояння? Згідно з позицією генерала О. Альрадада, представника розвідки Йорданії, Іран розглядає цей конфлікт як можливість утвердити себе в якості гравця, що претендує на роль партнера або складової частини «нового світового порядку» разом із КНР і РФ. Це є свого роду сигналом для західного світу про здатність Ірану активно впливати на перебіг регіональних і глобальних конфліктів¹⁸.

Відзначається зростання кількості взаємних візитів і контактів між Москвою та Тегераном на всіх рівнях, зокрема за участю міністрів економічного блоку. Особливо активізувалася діяльність російсько-іранської Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва. Ключовим напрямом двостороннього діалогу є енергетичний сектор, зокрема нафтогазова сфера, що свідчить про відновлення активності Ірану в ядерній програмі. Зокрема, тривають роботи з будівництва нових енергоблоків Бушерської АЕС і ТЕС «Сірік» у провінції Хормозган, із загальним обсягом інвестицій близько 40 млрд. доларів США.

Фактично, світова спільнота стоїть на порозі «прориву» Іраном багаторічних санкцій та утворення в Азії нової геополітичної реальності – союзу світського авторитарного та теократичного режимів. Про появу нової геополітичної реальності свідчить факт завершення підготовки договору про стратегічне партнерство. У липні 2024 р. на порталі президента Росії з'явилося розпорядження про доцільність підписання такого договору. Агентство IRNA повідомило, що Володимир Путін та президент Ірану Масуд Пезешкіан домовилися підписати договір у жовтні на саміті БРІКС у Казані. Таким чином, санкційне коло, яке передбачало глобальну спільність у протидії іранській ядерній військовій програмі, фактично розірвано¹⁹.

Як член РБ ООН Пекін був постійно залучений до обговорення та стримування Ірану від розвитку ЯЗ, який, з одного боку, підтримував запровадження санкцій, а з іншого – наполягав на дипломатичному врегулюванні проблеми, заперечуючи військові рішення чи

¹⁸ Пророченко Н., Охріменко М. Зовнішня політика Ірану у XXI ст.: посилення експансіоністських тенденцій. *Problems of World History*. 2024. № 28. С. 160. URL: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/329/301>

¹⁹ Андрейко В., Плехова Т. Іранська ядерна програма в системі геополітичних інтересів... С. 154.

зміну режиму в Ірані. Разом з тим, Китай тиснув на Іран щодо продовження переговорів і підписання СВПД. Так, відносини між Пекіном і Тегераном погіршилися після 2018 р. через атаки на нафтову інфраструктуру та танкери у Саудівській Аравії та ОАЕ – критичних частинах ланцюжка енергопостачання Китаю, що призвело до відкладення підписання угоди про всеосяжне стратегічне партнерство двох держав.

Мхер Сахакян підкреслює, що КНР намагається балансувати, аби не допустити ані надмірного послаблення Ірану, який у такому випадку потрапить під вплив США, ані появи ЯЗ в Ірані. Безпечний і стабільний Іран означає безпечну та стабільну Перську затоку, яка є основним каналом, через який Китай імпортує близькосхідні енергетичні ресурси²⁰.

Сучасна геополітична ситуація на Близькому Сході характеризується не лише посиленням позицій Ірану в регіоні, а й розширенням його впливу й активної участі у локальних процесах. Іран демонструє прагнення до розширення військово-політичної та ідеологічної присутності, з особливим акцентом на держави, де наявне шиїтське населення. Його вплив чітко простежується у динаміці американсько-арабських, американсько-ізраїльських та ізраїльсько-палестинських взаємин, а також у подіях, що відбуваються у Сирії, Іраку, Лівані, Ємені, Афганістані, серед курдських спільнот і в зоні Перської затоки. Це відбувається на тлі поступового згортання військової присутності США у регіоні, зокрема виведення американських сил з Афганістану і завершення бойових дій в Іраку. Західні аналітики, зокрема фахівець із безпекових студій Е. Карагіанніс з факультету оборонних досліджень Королівського коледжу в Лондоні, зазначають, що Іран став більш самовпевненою державою у порівнянні з минулими роками. Незважаючи на дію міжнародних санкцій і зниження вартості нафти, країна трансформується на потужного регіонального актора, який активно впливає на ситуацію у низці держав²¹.

Наприкінці серпня 2024 р. конфіденційний звіт Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), потрапив у публічну площину. В ньому висловлювалося занепокоєння щодо поточного розвитку ядерної програми Ірану. У звіті критикується брак співпраці Ірану з МАГАТЕ та попереджається, що якщо Іран збільшить рівень збагачення урану, то за нинішніх умов він накопичить достатньо матеріалу для виробництва чотирьох ядерних бомб²².

Водночас міністр закордонних справ Ірану Аббас Арагчі заявив, що Спільний всеосяжний план дій (JCPOA) неможливо відновити, наголосивши на необхідності переглянути частини ядерної угоди. Ця заява ознаменувала значний відхід від попередньої позиції Ірану з цього питання, яка наголошувала на відновленні СВПД, як це було спочатку погоджено у 2015 р.

Ці події розгортаються у дуже нестабільному регіональному контексті, особливо на тлі триваючої війни Ізраїлю проти Гази та ескалації протистояння між Іраном і його союзниками з одного боку та Ізраїлем з іншого. Вбивство відомих лідерів ХАМАС і Хезболла, а також ослаблення підтримуваних Іраном сил у регіоні через ізраїльські атаки, ймовірно, ще більше підштовхнуть іранських лідерів до перегляду ефективності своїх прямих і непрямих засобів стримування Ізраїлю²³.

²⁰ Скрипник М.В. Ядерна політика США у XXI столітті... С. 192.

²¹ Карагіанніс Е. Перетворення Ірану на регіональну силу...

²² Murphy F. Iran's Uranium Enrichment Rolls On, Key Issues Stalled, IAEA Reports Show. *Reuters*. 2024. August 29. URL: <https://cutt.ly/WrkCZpXR>

²³ Iran's Shifting Discourse on Nuclear Weaponization: Bargaining Tactic or Doctrine Change? *Middle East Council On Global Affairs*. 2024. November. URL: <https://cutt.ly/1rkCZnYA>

Сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів спричиняє зростання переконаності серед певних політичних кіл в Ірані щодо необхідності володіння ядерною зброєю як елементу стратегічного стримування. Визначальну роль у цьому процесі відіграє трансформація іранського сприйняття загроз, зокрема після подій 7 жовтня 2023 р. Після початкового оптимізму, пов'язаного з ослабленням позицій Ізраїлю, ситуація змінилася: Ізраїль активізував удари по «Хезболлі» та розширив військові дії у Лівані, що спричинило зниження впевненості у можливостях дипломатичного тиску.

Консолідація статус-кво, за яким Ізраїль отримує військову перевагу, може спровокувати відновлення арабо-ізраїльської співпраці, чого Іран історично уникав. У такому контексті ймовірність перегляду ядерної політики значно зростає. Попри ризики прямого удару з боку Ізраїлю або США, Тегеран може обрати тактику поступового посилення своїх ядерних потужностей без формального виходу з ДНЯЗ чи припинення співпраці з МАГАТЕ. Такий підхід дозволив би Ірану залишатись «пороговою державою», використовуючи так звану латентну ядерну стримувальну здатність. Іншими словами, Іран використовуватиме свої порогові можливості та зростаючий потенціал ядерної зброї для стримування нападів інших країн на свою цивільну або ядерну інфраструктуру.

Другий сценарій передбачає, що Іран може не чекати зовнішнього нападу, а самостійно ініціювати створення ядерної зброї. Хоча подібне рішення супроводжується високим ризиком превентивного удару по ядерних об'єктах країни, іранське керівництво може розглядати такий варіант як більш раціональний у випадку, якщо загроза атак з боку Ізраїлю сприйматиметься як неминуча. Колишній головнокомандувач Корпусу вартівих Ісламської революції, а нині високопоставлений військовий посадовець Мохсен Резає нещодавно заявив, що після Лівану Ізраїль має намір перенести активні бойові дії на територію Сирії, Іраку і, можливо, Ірану. Така риторика демонструє зростання рівня тривоги в іранських політичних і військових колах і може послугувати каталізатором радикалізації ядерної стратегії Ісламської Республіки.

Третій сценарій охоплює імовірність зміни іранського зовнішньополітичного курсу в бік відновлення дипломатичних контактів. Президент Масуд Пезешкіан та інші офіційні особи останнім часом висловлюють готовність повернутися до перемовин із західними державами, насамперед у контексті ядерного дос'є. Попри те, що дипломатичний інтерес Ірану не є новим явищем – ще за президентства Ібрагіма Раїсі активно декларувалася зацікавленість у багатосторонніх переговорах – нинішній підхід демонструє готовність Тегерану до обговорення ширшого кола питань.

Другий термін адміністрації Трампа започаткував кардинальний зсув в її підході до Ірану, перейшовши від максималістського підходу до більш дипломатичного, спрямованого на забезпечення того, що він називає «перевіреною ядерною мирною угодою» з Ісламською Республікою. Пряме звернення Трампа до верховного лідера Ірану Алі Хаменеї для прямих переговорів відображає цей новий підхід, який також узгоджується з доктриною адміністрації «мир через силу», де відновлення «кампанії максимального тиску» розуміється, як сильна частина її політики щодо Ірану.

Тим не менш, це відбувається у той час, коли Іран продовжує прискорювати збагачення урану, наближаючись до збройного рівня, а Верховний лідер постійно відкидає перспективу прямих переговорів з Вашингтоном. У відповідь Трамп звернувся до Путіна за

допомогою у сприянні взаємодії з Іраном, визнаючи, що робота зі стратегічними партнерами Ірану, такими як Росія, може бути необхідною, щоб посадити Тегеран за стіл переговорів.

Хоча ядерна програма Ірану зараз є основною проблемою для Трампа, вона виходить далеко за межі збагачення урану. Постійна підтримка Іраном своєї мережі так званої «Осі опору» та передові ракетні, та безпілотні програми залишаються іншими сферами занепокоєння не лише для США та Ізраїлю, але й для європейців і багатьох арабських країн у регіоні²⁴.

Висновки. Іранська ядерна програма залишається одним із найбільш значущих факторів глобальної безпеки, впливаючи як на регіональний баланс сил на Близькому Сході, так і на весь режим нерозповсюдження ядерної зброї. Історичний розвиток програми, починаючи з 1950-х років, свідчить про поступову еволюцію від мирного використання до потенційного військового застосування ядерних технологій. Попри спроби міжнародної спільноти обмежити розвиток іранських ядерних потужностей через санкції та дипломатичні угоди, Іран зберіг прагнення до розширення свого впливу, зокрема шляхом стратегічних альянсів із Росією та Китаєм.

Поточна ситуація характеризується кількома можливими сценаріями: поступовим переходом Ірану до статусу «порогової ядерної держави», ризиком прямого створення ядерної зброї або поверненням до дипломатичних переговорів. Однак загальна динаміка демонструє зростання ризику конфронтації в регіоні, особливо з урахуванням ескалації ізраїльсько-іранських відносин. Враховуючи геополітичні зміни та трансформацію міжнародного порядку, Іран продовжує використовувати ядерний чинник як інструмент стримування та посилення своєї позиції на глобальній арені. Майбутнє іранської ядерної програми залежатиме від здатності міжнародної спільноти знайти баланс між стримуванням і залученням Ірану до конструктивного діалогу для запобігання подальшій ескалації.

Yuliia Pokotylo

Iran and the Nuclear Deal: Geopolitical Scenarios For the Future

Abstract: This article analyzes the evolution, current state, and geopolitical implications of Iran's nuclear program, focusing on its influence on regional stability in the Middle East and the global non-proliferation regime. The study contextualizes the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) within the broader dynamics of international relations, including U.S. withdrawal from the agreement, Iran's pivot towards strategic alliances with Russia and China, and the emerging triangle of Tehran–Beijing–Moscow cooperation. Special attention is paid to Iran's growing regional assertiveness, economic resilience under sanctions, and increased influence across Shiite-majority regions.

The article traces the historical development of Iran's nuclear ambitions from the 1950s

²⁴ Zangiabadi Y. Trump 2.0 and Iran: Nuclear Escalation, Geopolitical Risks and Diplomatic Possibilities. *The Institute For Peace & Diplomacy*. 2025. March 10. URL: <https://cutt.ly/mrkCZTKC>

to the present, emphasizing pivotal milestones such as its partnership with the United States in the 'Atoms for Peace' initiative, the 1970s nuclear expansion, and post-2000 clandestine advancements. It also examines the geopolitical consequences of Iran's military-technological collaboration with authoritarian regimes, notably after the escalation of the Russia–Ukraine conflict and Iran's support for Russia via drone supplies.

By offering three potential scenarios—gradual nuclear latency, a direct push towards weaponization, and a diplomatic reengagement – the study provides a framework for evaluating future developments. It concludes that successful resolution of the Iranian nuclear issue lies in transitioning from maximum pressure to a strategy based on conditional incentives, robust international monitoring, and the constructive involvement of China and Russia. The findings highlight the need for a durable engagement model that ensures long-term regional stability and strengthens the non-proliferation regime.

Keywords: Iran, nuclear program, JCPOA, geopolitics, non-proliferation, Middle East, sanctions